

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Şeyhoğlu Mustafa'nın Marzubân-nâme'si ile Kul Mes'ud'un *Kelile ve Dimne*'sinde Yer Alan İkilemelerin Kökeni Üzerine¹

On the Origin of the Reduplications in Şeyhoğlu Mustafa's Marzubân-nâme and Kul Mesud's Kalila and Dimne

DOI: 10.5281/zenodo.14651309

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
12.12.2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
13.12.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.12.2024

**Türk Dili ve
Edebiyatı
İncelemeleri
Dergisi**

Atike Karaoğlu
Araştırmacı
Milli Eğitim Bakanlığı/Türk Dili
ve Edebiyatı Öğretmeni
atikekaraoglan@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0009-0001-5657-6602>

Öz

Türkçe çeşitli söz kalıpları bakımından, hem konuşma dilinde hem de yazı dilinde zenginlikler barındıran bir dildir. Bu söz kalıplarından biri de ikilemelerdir. Türkçenin en eski dönemlerinden itibaren kullanılmış olan ikilemeler, zamanla farklı dillerle etkileşime girerek pek çok yeni sözcüğü dilimize kazandırmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde ve günümüz Türkiye Türkçesinde ikilemeleri oluşturan sözcüklerin bir kısmının köken bakımından farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Bu durum Türkçenin tarihi dönemlerinde ve Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde farklı dillerle etkileşime girmesiyle açıklanabilmektedir. Bu çalışmada Şeyhoğlu Mustafa'nın *Marzubân-nâme'si* ile Kul Mes'ud'un *Kelile ve Dimne Tercümesi* adlı eserlerindeki ikilemelerin tespiti yapılmış ardından ikilemeyi oluşturan sözcüklerin hangi dilden alıntılındığı araştırılmıştır. Elde edilen veriler dokuz başlık altında sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma sonucunda her iki eserde de Türkçe kökenli kelimelerden oluşan ikilemelerin çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait benzer konulu eserler olan, Şeyhoğlu Mustafa'nın *Marzubân-nâme'si* ile Kul Mes'ud'un *Kelile ve Dimne Tercümesi* adlı eserlerinde yer alan ikilemelerin köken bakımından incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkilemeler, Eski Anadolu Türkçesi, köken bilim.

Abstract

Turkish is a language that is rich in both spoken and written language in terms of various word patterns. One of these word patterns is reduplication. Reduplications, which have been used since the earliest periods of Turkish, have interacted with different languages over time and brought many new words to our language. It is known that some of the words that make up reduplications in Old Anatolian Turkish and today's Turkish have different origins. This situation can be explained by the fact that Turkish interacted with different languages in its historical periods and the Old Anatolian Turkish Period. In this study, the reduplications in Şeyhoğlu Mustafa's *Marzubân-nâme* and Kul Mes'ud's *Kelile ve Dimne Tercümesi* were determined and then the language from which the words making up the reduplication were borrowed was investigated. The obtained data were classified under nine headings. As a result of the classification, it was determined that reduplications consisting of words of Turkish origin were the majority in both works. This study aims to examine the origins of the reduplications in the works of Şeyhoğlu Mustafa's *Marzubân-nâme* and Kul Mes'ud's *Kelile ve Dimne Translation*, which are similar works from the Old Anatolian Turkish Period.

Keywords: Reduplications, Old Anatolian Turkish, etymology.

¹ Bu yazı "Şeyhoğlu Mustafa'nın Marzubân-nâme Tercümesi ile Kul Mes'ud'un *Kelile ve Dimne Tercümesi*'nde Geçen İkilemeler" adlı yüksek lisans tezinde yer alan ilgili bölümün genişletilmiş hâlidir.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

GİRİŞ

Türkçenin tarihî gelişim sürecinde ortaya çıkan eserler üzerine bugüne kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kategorisini de ikilemeler oluşturmaktadır. Türkçenin söz dizimi üzerine yayımlanmış çeşitli kaynaklarda, gramer kitaplarında, Türkçenin tarihî devirlerine dair yapılan dönemsel incelemelerde ikilemeler üzerine tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlamaların bir kısmı birbiriyle benzerlik gösterirken bir kısmı ise belirli noktalarda farklılıklar göstermektedir.

İkileme, Osmanlıcada “*atf-ı tefsiri, terkib-i ihtimali veya mühmelât*”, İngilizcede “*reduplication, reduplication dual*”, Fransızcada “*hendiadyoin, redouplement*”, Almandada ise “*verdoppelung, zwillingformen, hendiadyoin*” terimleriyle karşılır (Hatipoğlu, 1981: 9).

Türkçede de ikileme için farklı terimler kullanılmıştır. Bu terimler şöyledir: “*hendiadyoin, tekrar, yineleme, kelime koşması, ikizleme, koşma, koşaç ve ikileme*”. Günümüzde ise yaygın olarak kullanılan “*ikileme*” terimidir (Çürük, 2016: 427).

İkileme konusu, çeşitli araştırmacılar tarafından gerek genel, gerekse özel olarak farklı bakış açılarıyla incelenmiştir. İkilemeler hakkında ilk çalışma 19. yüzyılın sonunda Karl Foy tarafından yapılmıştır (Kargı Ölmez, 1997: 19).

Türkiye Türkçesinde ikilemeleri ayrıntılı olarak ilk kez ele alan Ağakay, ikileme terimi için “*ikizleme*” veya “*kelime koşması*” terimlerini kullanmıştır. İkilemelerin, anlatış yollarını çoğaltmak için dillerin başvurdukları çarelerden biri olduğunu düşünür. Aynı zamanda ikilemelerin kelimeleri veya kelimelerin bir ögesini tekrarlayarak yeni yapılar meydana getirme yöntemi olduğunu belirtir (Ağakay, 1953: 189).

Gramer Terimleri Sözlüğü’nde ikileme maddesinde ikilemenin aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin yan yana gelerek bir tek kelime gibi anlam göstermesi olduğu belirtilir. Yine aynı sözlükte “*tekrarlama*” teriminin karşılığı da ikileme olarak verilir (Korkmaz, 1992: 82).

Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü’nde ikilemelerin, anlama güç katmak amacıyla bir birimi, seslemi yineleme, aralarında benzerlik bulunan birimleri art arda, kullanılmasıyla ortaya çıktığı belirtilmektedir (Vardar, 2007: 121).

Türkçe Sözlük’te ise ikilemeler için verilen tanım şu şekildedir: “*İkilemeler, anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılmasıdır*” (TDK, 2019).

Yapılan tanımlamalardan hareketle Türkçede ikilemeler, anlamı güçlendirmek için aynı kelimelerin tekrarlanmasıyla, yazılış ve okunuş olarak farklı kelimelerin bir araya gelmesiyle ve anlam bakımından birbirine yakın veya zıt anlamlı olan sözcüklerin yan yana kullanılmasıyla oluştuğu ifade edilmektedir. Böylece aralarında ses, şekil veya anlam ilişkisi olan kelimeler yan yana gelerek yeni bir anlatım yolu olan ikilemeleri oluşturur (Özmen, 2016: 74).

Eski Anadolu Türkçesinde ve günümüz Türkiye Türkçesinde ikilemeleri oluşturan sözcüklerin, Türkçenin yanında Arapça ve Farsça sözcüklerle de kurulduğu görülmüştür. Dolayısıyla Eski Anadolu Türkçesinde ve günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılan ikilemeleri oluşturan bazı kelimelerin, alıntı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Türkçenin daha önceki tarihî dönemlerinde ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde farklı dillerle etkileşime girmesiyle açıklanabilmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi’nde sanatçılar tarafından Farsça eser yazmanın bir üstünlük göstergesi olarak algılanması, yabancı unsurların dönemin dil özelliklerini daha fazla etkilemesine neden olmuştur. Özellikle XIII. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar olan zaman diliminde Türkçeye giren alıntı sözcükler gittikçe çoğalmıştır. XV. yüzyıldan sonra ise Türkçedeki sadelik kaybolmuş, yazı dili konuşma dilinden uzaklaşarak bir aydın zümre dili hâlini almaya başlamıştır (Özkan, 2021: 40).

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ne ait olan Türkçe eserlerde Arapça ve Farsça ikilemelerin kullanıldığı görülmektedir. Arapça ve Farsça ikilemeler, Türkçedeki ikilemelerin yapısına göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, Türkçede ikilemeleri oluşturan kelimeler arasında herhangi bir bağlacın konulması mümkün değildir. Fakat Arapçada yer alan ikilemelerin arasına “ve” anlamına gelen “û” bağlacı konulmaktadır. Aynı şekilde Farsça ikilemelerin “dem-be-dem, mâl-â-mâl” gibi örneklerinde olduğu gibi “be”, “â” gibi yapıların ikilemeyi oluşturan sözcüklerin arasına girdiği görülebilir (Türk, 2020: 363-364).

İkilemeleri oluşturan sözcükler, Türkçe kökenli kelimelerden oluşabileceği gibi Arapça veya Farsça kökenli kelimelerden de oluşabilmektedir. İkilemeyi oluşturan sözcüklerden her ikisinin de aynı kökenden olmadığı örneklerde görülebilmektedir. Bu sözcüklerden her birinin farklı dillerden alıntı sözcüklerden oluştuğu örnekler de vardır.

Bu çalışma, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde, konu bakımından benzerlikler taşıyan Şeyhoğlu Mustafa'nın *Marzubân-nâme* ve Kul Mes'ud'un *Kelile ve Dimne Tercümesi* adlı eserlerindeki ikilemelerin kökenlerini sınıflandırmak amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın ana kaynağını Şeyhoğlu Mustafa'nın *Marzubân-nâme* ve Kul Mes'ud'un *Kelile ve Dimne Tercümesi* adlı eserlerinde yer alan ikilemeler oluşturmaktadır. Bu eserlerin çalışmaya konu olarak seçilmesinde aynı dönemde yazılmış olmaları, konu ve tema bakımından benzerlikler göstermeleri etkili olmuştur. Bu eserlerde yer alan ikilemelerin hangi dilden alıntı olduğuna ve günümüz Türkiye Türkçesine çevirilerinin nasıl olduğuna değinilmiştir.

YÖNTEM

1.Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olan *Marzubân-nâme* ile *Kelile ve Dimne Tercümesi* adlı eserlerdeki ikilemelerin köken bakımından sınıflandırmasını içermektedir. İlk önce farklı araştırmacılar tarafından ikilemeler üzerine yapılan tanımlamalara, ikilemeler için kullanılan terimlere ve ikilemelerin İngilizce, Fransızca, Almanca gibi dillerdeki karşılıklarına yer verilmiştir. Elde edilen verilerden hareketle Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan alıntı niteliğindeki ikilemelerin ortaya çıkışı hakkında da kısaca bilgi verilmiştir.

Verileri oluşturan ikilemeleri meydana getiren sözcüklerin hangi dilden alıntı olduğu tespit edilerek sınıflandırmada kullanılacak başlıklar belirlenmiştir.

2.Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evrenini benzer konu ve temaya sahip olan Şeyhoğlu Mustafa'nın *Marzubân-nâme'si* ile Kul Mes'ud'un *Kelile ve Dimne Tercümesi* adlı eserlerdeki ikilemeleri oluşturan sözcüklerin kökeni oluşturmaktadır.

Bu eserlerin çalışmaya konu olarak seçilmesinde aynı dönemde yazılmış olması, konu ve tema bakımından benzerlikler göstermesi etkili olmuştur. Bu eserlerde yer alan ikilemelerin hangi dilden alıntı olduğuna ve günümüz Türkiye Türkçesine çevirilerinin nasıl olduğu sorusuna da yanıt aranmıştır.

3.Verilerin Toplanması ve Analizi

İkilemelere dair verilerin elde edilmesi için Şeyhoğlu Mustafa'nın *Marzubân-nâme'si* ile Kul Mes'ud'un *Kelile ve Dimne Tercümesi* adlı eserleri üzerine doküman analizi yapılmıştır. *Marzubân-*

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

nâme içerisindeki verilerin toplanması için *Marzûbân Bin Rüstem-Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî* isimli kaynağa bağlı kalmıştır (Korkmaz, 2017).

Kul Mes'ud'un *Kelile ve Dimne Tercümesi*'ndeki veriler içinse "*Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesud Çevirisi*" adlı doktora tezinden yararlanılmıştır (Toska, 1989).

Doküman analizi sonucunda toplanan veriler, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nin ve Türkiye Türkçesinin dil özellikleri sınırları içerisinde incelenmiştir. Bu ikilemelerin köken bakımından incelenmesi için daha önce Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'ndeki köken bilgisi üzerine yapılan çalışmalarla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca sözcüklerin kökenleri üzerine yapılan araştırmada çeşitli sözlüklerden yararlanılmış, yararlanılan sözlükler ve diğer kaynaklar, kaynakça bölümünde verilmiştir.

Bulgular kısmında tespit edilen her ikileme kökenleri bakımından sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmayı oluşturan başlıklar, ikilemeyi oluşturan sözcüklerin hangi dilden alıntı olduğuna dair tespiti yapıldıktan sonra belirlenmiştir. *Marzubân-nâme*'de 120 ikileme, *Kelile ve Dimne Tercümesi*'nde ise 113 ikileme yer almaktadır. Her iki eserde köken açısından inceleme yapılacak olan ikileme sayısı 233'tür. Aynı ikilemenin iki eserde de bulunması durumunda ikilemenin bulunduğu cümle, künye bilgisiyle birlikte aynı madde başı altında değerlendirilmiştir. Sınıflandırmada ikilemeler madde başı olarak gösterilmiş, karşılıklarına ise günümüz Türkiye Türkçesindeki anlamları verilmiştir. Ardından ikilemelerin eser içerisinde yer aldığı cümleler gösterilmiştir. Bu cümlelerin sonunda kaynakça bölümünde de belirtilen eserin adı, bulunduğu nüsha, bölüm adı ve sayfa numarası kısaltmalar şeklinde verilmiştir. Kısaltmaların ifade ettiği terimler şu şekildedir:

MR: Marzubân-nâme

KD: Kelile ve Dimne

B: Berlin Nüshası

S: Süleymaniye Nüshası

SL: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Bölümü

BD: Oxford-Bodleian Kütüphanesi

Sonuç bölümünde ise Şeyhoğlu Mustafa'nın *Marzûbân-nâme*'si ve Kul Mes'ud'un *Kelile ve Dimne Tercümesi* adlı eserlerinde tasnif edilmiş olan ikilemelerin hangi dilden alıntı olduğu tablo halinde gösterilmiştir. Elde edilen veriler sonucunda her iki eserde de ikilemeyi oluşturan sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu ikilemelerin çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Veriler üzerine yapılan karşılaştırmalar sonuç bölümünde verilmiştir.

Etik Kurul Beyanı

Etik kurul onayı gerekmemektedir.

BULGULAR

Bu bölümde Şeyhoğlu Mustafa'nın *Marzûbân-nâme*'si ve Kul Mes'ud'un *Kelile ve Dimne Tercümesi* adlı eserlerinde tespit edilen ikilemeleri oluşturan sözcükler incelenmiş ve hangi dilden alıntı olduğu tespit edilerek tasnif edilmiştir. *Marzûbân-nâme*'de yer alan ikileme sayısı 120, *Kelile ve Dimne Tercümesi*'nde yer alan ikilemelerin sayısı ise 113'tür. Her iki eserde de tespit edilen ikilemelerin toplam sayısı 233'tür. Aynı ikilemenin iki eserde de bulunması durumunda ikilemenin bulunduğu cümle, künye bilgisiyle birlikte aynı madde başı altında değerlendirilmiştir.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Sınıflandırmada dokuz başlığa yer verilmiştir. Bu sınıflandırmayı oluşturan başlıklar, tespit edilen ikilemeleri meydana getiren sözcüklerin köken bilgilerinden hareketle yazılmıştır.

1. Arapça + Arapça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Bu başlık altında tasnif edilen ikilemeleri oluşturan sözcüklerin her ikisi de Arapça kökenli sözcüklerden oluşmaktadır. *Marzûbân-nâme*'de her ikisi de Arapça kökenli sözcüklerden oluşan ikileme sayısı 37; *Kelile ve Dimne Tercümesi*'nde ise 14 adettir. Buna göre ikilemeyi oluşturan sözcüklerin "Arapça+Arapça" şeklinde olduğu ikilemeler, *Kelile ve Dimne Tercümesi*'ne göre, *Marzûbân-nâme*'de daha fazladır.

• 'Adl ü ihsân "adalet; bağışlama"

'Adl ü ihsâna mensûb ve lutf-ı kereme mahşûş-ıdı. (MR.B.16b:14 – B.17a:1)

• 'Adl ü inşâf "bağışlayıcı"

İşitdüm ki Şâm vilâyetinde bir pâdişâh var-ımsı; ki dâna ve 'âkil 'adl ü inşâf-ıla ârâste. (MR.B.11b:2-3)

• 'Ahd ü kavî "söz"

Dîv birle dîndâr bir yire cem' oldılar, 'ahd ü kavî eyle eylediler. (MR.B.24b:3)

• 'Akl u nefis "akıl; nefis"

Üçüncü 'akl u nefis 'âlemidür. (MR.B.24b:11)

• 'Âm hâş "umumî; hususî"

Çamu şehr ehli 'âm hâş ulu kiçi anuñ ta'ziesine meşgûl olmışlardı. [KD. (BD.198a) SL 210a:4]

• 'Ays u hürrem "eğlence"

Benven ol kim maşşûdın buldı temâm 'ays u hürrem dirliğı hoş şâz u kâm. [KD. (BD.187b) SL 196b:8]

• Cidd ü cehd "taraf"

Biñ mertebe cidd ü cehd olınsa uñuvvet bend ü bağı kesilmek olmaz. (MR.S.10:6-7)

• Edeb hayâ "edep, utanma"

Görk içinde şanaduñ Yūsuf-ıdı ve edeb hayâ yöninden 'Osmân ve 'akl içinde Büzürcümihir'di. (MR.B.42a:5)

• Emn ü emân "güvenli"

Pes muqtezâ hulki hûyı olıcağ ra'iyet emn ü emân içre olup dükeli halâyık pâdişâh hûyın hûlanur. (MR.S.8:5-6)

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

- **Evveline āhirine** “öncesine sonrasına; başlangıcına bitişine”

Bu hikāyeti anuñ-çun didüm kim bu işüñ **evveline āhirine** gey nazār eyleyesin. (MR.B.31a:1)

- **Ezel ü āzâlde** “başlangıcı olmayan”

Ve **ezel ü āzâlde** olan bahşāyişine delālet ider. (MR.S.13:6)

Çünkü **ezel ü āzâlde** kazā vü kader levhine çalınmış – idi. (MR.S.74:2)

- **Faşîh naşîh** “açık; doğru”

Bu **faşîh naşîh** kelimāt birle kim ‘İsî nefesi gibi ölmüş gönlümüzi diriltüñ. (MR. B.9b:12-13)

- **Feth ü zafer** “fetih zafer”

Andan uğraşursavuz **feth ü zafer** bizüm ola. (MR.B.19b:2-3)

- **Fülândır fülân** “falan filan”

Eyitdiler: **Fülândır fülân** oğlı. [KD. (BD.21a) SL.29a: 1]

- **Ġilāz u şidād** “şiddetli”

Girü **Ġilāz u şidād** ile and virüp rāzuñı şaklayasın diyüp yalvarasın. (MR.S.71:1-2)

- **Hâlden hâle** “şekilden şekile, durum”

Hâlden hâle döner. (MR.B.24b:8)

- **Hâll ü ‘ağd** “iş bitirme”

Hâll ü ‘ağdde döndürmekde getürmekde senüñ maşlahat gördüğüñe hîç kimse arķurıdurası degüldür. [KD. (BD.189a) SL 198b:1-2]

- **Hâllü hâlince** “duruma uygun, hâlli hâlince”

Her bir kişi **hâllü hâlince** bir işde ķodı. (MR.B.9a:1)

- **Ĥamd u şükr** “şükür”

Bu ĥaberi işidüp **ĥamd u şükr** eyledi. (MR.S.81:17)

- **Hāş-u-‘ām** “bütün, hepsi”

Bir gezden **hāş-u-‘ām** bir yire derilüp gendü tākātları ķadar tuĥfeler götürdiler. (MR.B.36b:6-7)

- **Hışm ķavm** “insan topluluğı”

Ata ana ve **hışm ķavm** sevinür. (MR.B.10a:1)

- **İķbāl ü şa’adet** “mutluluk”

Çok **iķbāl ü şa’adet** yüz dutup geldi tamam. [KD. (BD.188b) SL 197b:6]

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

- **İlm hikmet** “bilgi”

Dürlü **ilm hikmet** anlara ta’lîm itdürür. (MR.B.20b:11)

- **İlm ü hikmet** “bilgi”

Anuñ işi ırte gice **ilm ü hikmet**, ma’rifetdür. (MR.B.22b:13-14)

- **İ’zâz [u] ikrâm** “ikram etmek, saygı göstermek”

Dürlü **İ’zâz [u] ikrâm** birle anı ağırladı. (MR.B.20a:13-14)

- **Qadarlu kadarunca** “kadarlı kadarınca, gerektiği kadar”

...ve **qadarlu kadarunca** hoş duta. [KD.(BD.22a) SL30a: 3]

Her bir kişiye ol **qadarlu kadarınca** gerekli geregince indürürüz. [KD. (BD.40b) SL.42a: 9-10]

- **Qat qat** “kat kat; çok çok”

Yaprağı çok gül bigi **qat qat**. [KD. (BD.134a) SL 139a:4]

- **Qatre qatre** “damla damla”

Qatre qatre oluban düşmüş-idi. [KD. (BD.80a) SL 78a:13]

- **Qavmden kabileden** “hısım akrabadan”

Şol senüñ pādīşāhlıqdan ve ilden günden ve **qavmden kabileden** ayrıldığım aņardum. [KD. (BD.125a) SL 129b:4-5]

- **Qavmi qablesi** “hısım akrabası”

Ve ‘ākīl kişi çün doğduğı qopduğı arada **qavmi qablesi** arasında cān qorqusından emīn olmaya. [KD. (BD.149a) SL 153b:7]

- **Kelime kelime** “kelime kelime”

Ol yidi düşi **kelime kelime** bulara eydivirdi. [KD. (BD.172a) SL 177a:3-4]

- **Kerr ü ferrine** “güç kuvvet”

Gendü **kerr ü ferrine** ve büyük gövdesine inanup ilerü yöridi ki savaş yirin duta. (MR.B.51a:1)

- **Lāyıqlu lāyıqınca** “gereğince”

Bulara **lāyıqlu lāyıqınca** timār ve eylük eylemeğe misal virmez. [KD.(BD.21b) SL.29b: 10]

- **Levn levn** “çeşit çeşit”

Levn levn renkler ve kuyruk qafasına degmiş, (MR.B.39b:6)

- **Mālî mülki** “malı mülkü”

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

İşitdüm ki bir Türk var-ıdı, **mālı mülki** çok [idi]. (MR.B.15a:8)

- **Maşrık u mağrib** “doğu batı”

Cihānı geşt itmiş **maşrık u mağrib** arasında gezmiş. (MR.B.13a:10-11)

- **Mekr ü hîle** “hile hurda”

Bu dîvünj üç vezîri var -ıdı ki her biri rāy u tedbîr ve **mekr ü hîle** içinde gey üstād- idi. (MR.B.19a:10-11)

Kim ben dîndār-ile rāy u tedbîr, **mekr ü hîle** birle çıkışam. (MR.B.22b:1)

Sizünj işinüz irte gice şerr ü fitne, **mekr ü hîledür**. (MR.B.22b:13)

Kimi **mekr ü hîle**-y-ile er aqtara. (MR.B.50b:3)

Mekr ü hîle-y-ile müsülmānlar mālın ellerinden alalar. (MR.B.55a:3)

- **Nevbet nevbet** “sıra sıra”

Eger **nevbet nevbet** birbirmüzi götürevüz menzili tizcek alavuz. (MR.B.2b:14)

- **Sā’atdan sā’ata** “saatten saate”

İmîn olmağa yaramaz kim **sā’atdan sā’ata** anuñ vebāliyile dutulasın ve anuñ yazuğı seni koyası degüldür. [KD. (BD.61b) SL 62a: 13]

- **Sevāb u ‘ikāb** “sevap günahS”

Ve bu cānlaruñ varacak yiri gayb ‘ālemidür ki **sevāb u ‘ikābdur**. (MR.B.25a:11)

- **Şıdķı şafāsı** “saflığı, temizliği”

Oğlanuñ **şıdķı şafāsı** dostları haķķına ziyāde oldı. (MR.B.15b:5)

- **Su’āl cevāb** “soru cevap”

Vezirünj cevābın daħı işüdüp arañuzda **su’āl cevāb** faşlı olup endişenüzünj şafāsı ma’lûm ola. (MR.S.12:7)

- **Şulh u şefā’at** “barışma, uzlaşma”

Hayr isteyenler **şulh u şefā’at** ideler. (MR.B.28b:5)

- **Şüreti şekli** “şekli, biçimi”

İşitdüm kim bir karğanuñ bir kıızı var-ıdı, **şüreti şekli** görklü, hūyı kılıncı şekerden datlu. (MR.B.34a:4)

- **Şüretünj şeklünj** “şekil, biçim”

Ne yavlaķ elikmişsin, **şüretünj şeklünj** azub tūsünj dökülmiş. (MR.B.46b:12)

- **Şerr ü fitne** “kötülük”

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Sizün işiñüz irte gice **şerr ü fitne**, mekr ü hiledür. (MR.B.22b:13)

Ve bu sen didüğüñ sözden **şerr ü fitne** kıpar. (MR.B.28b:5)

- **Şükr senā** “şükür”

Şükr senā kırup Zîrek elin dutup bey'at kıldılar. (MR.B.36b:11)

- **Vağtlu vağtsuz** “vakitli vakitsiz”

Vağtlu vağtsuz kaçımayasın. (MR.B.30b:5)

Birbiri-y-ile şöhet eyleye ve dün gün **vağtlu vağtsuz** bile ola eyüde yavuzda şazılıkda kaçğuda geleçi söyleşe. [KD. (BD.45a) SL.46a: 9-10]

- **Żarb u ħarb** “savaşmak”

Ma'nisi üzre **żarb u ħarb** kuvveti bāzūya getürelüm, didi. (MR.B.49b:14)

- **Zerk u şālūs** “iki yüzlülük”

...ħalkı **zerk u şālūs** duzāğına bırağub aldarsın. (MR.B.24a:1)

2. Arapça + Türkçe Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Bu başlık altında sınıflandırılan ikilemeleri oluşturan sözcüklerden birincisi Arapça kökenli bir sözcükten, ikincisi Türkçe kökenli bir sözcükten meydana gelmektedir. *Marzūbân-nâme*'de her ikisi de Arapça + Türkçe kökenli sözcüklerden oluşan ikileme sayısı 3'tür. *Kelile ve Dimne Tercümesi*'nde ise bu sınıflandırmaya uyan ikileme bulunmamaktadır. Araştırmada kullanılan bu iki eserin sınırları içerisinde ikilemeyi oluşturan sözcüklerin “Arapça + Türkçe” şeklinde olduğu ikilemeler, sadece *Marzūbân-nâme*'de yer almaktadır.

- **‘Avrat [u] oğlan** “kadın erkek”

Ve eger **‘avrat [u] oğlan** mülk ü ħānumān koyup kaçası olursavuz, Tanrı te'ālā ol günü göstermesün. (MR.B.45a:5-6)

- **‘Avrat oğlan** “kadın erkek”

Eger **‘avrat oğlan**, mülk u ħānumān koyub kaçası olursavuz, Tengri te'ālā ol günü göstermesün. (MR.B.45a:6-7)

- **Hevā suya** “havaya suya”

Hevā suya şāmıldür. (MR.B.25a:14-B25b:1)

3. Türkçe + Türkçe Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Bu başlık altında sınıflandırılan ikilemeleri oluşturan sözcüklerden her ikisi de Türkçe kökenli bir sözcüklerden meydana gelmektedir. *Marzūbân-nâme*'de her ikisi de Türkçe kökenli sözcüklerden oluşan ikileme sayısı 52'dir. *Kelile ve Dimne Tercümesi*'nde ise bu sınıflandırmaya uyan ikileme sayısı 86'dır. Araştırmada kullanılan bu iki eserin sınırları içerisinde, ikilemeyi oluşturan sözcüklerin “Türkçe + Türkçe” kökenli olduğu ikilemeler, *Kelile ve Dimne Tercümesi*'nde çoğunluktadır.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

- **Acısın datlusın** “Acısını tatlısını”

Rûzigârûn **acısın datlusın** datdum. (MR.B.7a:11)

Cihānuñ **acısın datlusın** datmış. (MR.B.33a:4)

- **Adı şanı** “isim, şan, şöhret”

Adı şanı yokdur diyüp aşğa komağ ve hünersüzlerü ve görmedük kişileri ataları ma'rûfdur. [KD.(BD.22b) SL 30a:15-SL 30b:1]

- **Ağızdan ağıza** “Ağızdan ağıza; dilden dile”

Bularuñ kulağına girürse **ağızdan ağıza** birağurlar. [KD. (BD.105a) SL 101a:10]

- **Anasın atasın** “annesini babasını”

Bir şefkatlü inām kim şol **anasın atasın** āzārlayıcı oğlu bislemege mübalağa eyleye. [KD. (BD.186a) SL 195a:5-6]

Çadıru şahrâda ura ve **anasın atasın** göre. [KD. (BD.207b) SL 223a:2]

- **Añul añul** “yavaş yavaş”

Añul añul uçtı vardı. [KD. (BD.34b) SL.37a: 1]

Andan **añul añul** arslana vardı. [KD. (BD.36a) SL.38a: 5]

Pes şıçan **añul añul** bendleri kesmeğe başladı. [KD. (BD.137b) SL 142b:9]

- **Arğun arğun** “yavaş yavaş”

Çağal **arğun arğun** eşek kâtına geldi, rûzigâr zahmetinden şordı, eyitti. (MR.B.2b:8)

- **Ata ana** “baba, anne”

Ata ana ve hışm kavm sevinür. (MR.B.10a:1)

Ata ana miskîn olub hayrân kaldılar. (MR.B.13b:9-10)

Oğulların yavuzrağı oldur kim **ata ana** tâ'atına boyun virmeye. [KD. (BD.149b) SL153b:12]

- **Atadan anadan** “babadan, anneden”

Egerçi sen **atadan anadan** fahr dutarsın ammâ, erden kaçmağ maslahat degüldür. (MR.B.17a:6-7)

Dostlık düşmenlik **atadan anadan** mîrâs kalur. (MR.B.30a: 14)

- **Ataya anaya** “babaya, anneye”

Ma'lûmdur ki oğul kız doğduğundan tâ intihâ mertebesine irince, **ataya anaya** zahmetden artuğ rāhatı yokdur. (MR.B.62b:5-6)

- **Atayı anayı** “babayı, anneyi”

Atayı anayı doştlar menziline bilürler ve qarındaş yoldaş yirinde dutarlar. [KD. (BD.145a) SL 149b:13-14]

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

- **Atası anası / Ataları Anaları** “anne baba”

Bunca yıl sen anlaruñ etinden ğıda idindüñ **ataları anaları** yok mıdı?[KD. (BD.166a) SL 170b:3]

Bu kıızı bu yigit kendü dileği mi aldı yoħsa **ataşı anası** mı alıvirdi? (MR.B.39a:2)

- **Atalar dedeler** “babalar dedeler”

İşitdüm ol kiřinüñ meselin kim **atalar dedeler** pişesin aşağa koya. [KD. (BD.169b) SL 174b:2]

- **Ata dede** “baba, dede”

şol geçmiş **ata dede** sîretin sîretlenesin. [KD. (BD.213a) SL 229b:5]

- **Atadan dededen** “babadan dededen”

Ol vilâyet aña **atadan dededen** mîrâs kalmışdur. (MR.B.41b:4)

Bu vilâyet baña **atadan dededen** mîrâsdur. (MR.B.47b:12)

- **Atası kardaşı** “babası, kardeşi”

Öldüribilürse **ataşı kardaşı** dahı ölür. (MR.B.13a:4)

- **Atlu yaya** “atlı yaya”

Birez vaktan şonra ğördi. şehirdin yañadın er ü ‘avrat, **atlu yaya**; sancaķ naķķâre-y-ile geldiler. (MR.B.8b:7)

- **Ayaķ ayaķ** “yavaş yavaş; derece derece”

Azın azın dürişmek ve **ayaķ ayaķ** ağmaķ cehedlik kılmağ-ıla ol dereceyi buldılar. [KD. (BD.19b) SL.27b: 6-7]

- **Ayı ğünü** “ayı, ğünü”

Tâ kim ‘avratuñ **ayı ğünü** yitdi. [KD. (BD.133a) SL 138a:4]

Ĝöge beñzer kim **ayı ğünü** çoğacı olmaya [KD. (BD.188a) SL 197b:1]

- **Ayru ayru** “ayrı ayrı”

Ayru ayru gerek. (MR.B.17b:12)

Ayru ayru kığırdı. [KD. (BD.160a) SL 164b:2]

- **Az az** “az az”

Nitekim sürmeyi **az az** harç eylerler. [KD. (BD.15b) SL.23b: 11]

Bir ulu şağdan kim **az az** alasın. [KD.(BD.15b) SL.23b: 13]

Řaçan ol řarcuñ yirine yine sürme kıomayalar ol **az az** gitmegile ol sürme dükenür. [KD.(BD.15b) SL.23b:12]

Az az sızar, çıķar. [KD. (BD.16a) SL.24a: 3]

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Likin sizi **az az** taşıyup anda iletmekde delim vaqt geçe, avcılar irişeler diyü qorqaven. [KD. (BD.33a) SL.35a: 9]

Ol muhtaşar söz **az az** maya dutar çoqalur. [KD. (BD. 160b) SL 165a:1]

Ve benüm işüm **az az** bir dereceye irdi. [KD. (BD.93a) SL 89b: 12-13]

Pāzişāha vācibdür kim anı terbiyet eyleye ve hoş duta **az az** ve eglü eglü anı yaqınlık mertebesine çeke. [KD. (BD.190b) SL 200b:10-11]

• **Azın azın** “yavaş yavaş; azar azar”

Azın azın dürişmek ve ayak ayak ağmak cehedlik kılmag-ıla ol dereceyi buldılar. [KD. (BD.19b) SL.27b: 6-7]

• **Azı öküşi** “azı çoğu”

Anuñ **azı öküşi**, ulusu kiçisi, Teñrinüñ taqdırine ve hükmine bağıldur. [KD. (BD.147b) SL 152b:2-3]

• **Azdan öküşden** “azdan çoktan”

Fi'l-cümle uludan kiçiden, **azdan öküşden** kim pāzişāh kulağına degüreler. [KD. (BD.160b) SL 165a:3]

Azdan öküşden hiç nesne kalmaz. [KD. (BD.163b) SL 168a:4]

Baş kaldurup baqalar kim eger ol işde **azdan öküşden** eksüklük görürlerdi. [KD. (BD.177a) SL 183a:5]

• **Başdan başa** “baştan başa”

Eger dünyā **başdan başa** harāb olursa yāhūz dükeli dünyāyı aña virürlerse yā dünyāyı anuñ elinden alub virmezlerse gözi kuyruğıyla aña bakmaya zinhār. (MR.B.67b:3-4)

Kim uşbu aldayıcı dünya **başdan başa** ‘aybdur. [KD. (BD.153a) SL 157b:4]

Ol ‘afv kim ulu suç üzerine kılına **başdan başa** hüner olur. [KD. (BD.160a) SL 164a:14]

Sadaqalar buyura kim bu düşerde **başdan başa** sa’adet nişanları ve devlet eseri gözügü durur. [KD. (BD.178a) SL 184a:13-14]

• **Başın ayağın** “başını ayağını; baştan ayağa”

Meseli şoldur kim bir sığırı boğazladılar bir niçeler **başın ayağın** aldı. [KD. (BD.214a) SL 231b:6-7]

• **Bilür bilmeze** “bilene bilmeyene”

Ol işün nāzükliği her **bilür bilmeze** gizlü degüldür. [KD. (BD.182a) SL 190b:4-5]

• **Biñ biñ** “binlerce; pek çok”

İy ebleh, gönli bir kişiye bağlarsın kim red eylemek eli birle **biñ biñ** devletlü pāzişāhı göksire. [KD. (BD.201b) SL 214a:7]

• **Bir bir** “tek tek; bir bir”

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Eger başa mehl virürseñ, her gün on balık uydurup öñünden geçürem **bir bir** yi. (MR.B.30b:12-13)

Eger çevreden üşü olursa **bir bir** yanumuzdan dönince işümüz tamām olur. (MR.B.43b:12)

Ol güjen anı **bir bir** yüyü yılan kâpusına gele, yılanı anda bula. [KD. (BD.56b) SL.57b: 6]

Yırtıcı cânavarları **bir bir** hâlvete iltürdi. [KD. (BD.61a) SL 62a:7]

Bir bir eydivirdi. [KD. (BD.82b) SL 80a:15]

Çamusın **bir bir** eydivirdi. [KD. (BD.87a) SL 84b:5]

Yirden yurddan äväre olmaç maşlahatdan ırakdur diyü **bir bir** anlattum. [KD. SL 108b:15 – SL 109a:1]

Mañdümüm anı **bir bir** dinlemek buyurdu. [KD. (BD.187a) SL 196b:2]

• **Biri biri** “birbiri”

...**bir biri** ardınca ziyānlara uğrayup, ehl-i beyti ve yāranları arasında hürmeti kalmayup, āhirü’l-emr elinde bulunana metā’ı ile terk-i diyār idüp mağrip cânibinde bir şehre varup, bir miqdār iķāmet eyledi. (MR.S.80:14-15-16)

Pāzişāh bahşişleri ve hil’atleri **biri biri** ardınca değdi. [(KD.BD.10a) SL 12b:15]

Bularuñ **biri biri** hakkında pāzişāha ğammazladuğuş yavuz söz anlatduğuş işitmek hem uyanuķlık nişānidur. [KD. (BD.158a) SL 162a:7-8]

• **Birin birin** “birer birer”

Birin birin çamusın sınavasın. [KD. (BD.159b) SL 164a:4]

• **Bir iki** “bir iki”

Bir iki gün geçincek melül oldu. [KD. (BD.16a) SL.24a: 10]

Bir iki gün güle biñ yıl ağlaya.[KD. (BD.30a) SL.21b: 10]

Çün **bir iki** nevbet eyle idesin. (MR.B.47a:8)

• **Bugünün yarınuñ** “bugünün yarının”

Bugünün yarınuñ maşlahatlarını hikmet resmi ve ‘aķl remzi üzerine kıya. [KD. (BD.190a) SL 199b:4-5]

• **Bulunur bulunmaz** “bulunan bulunmayan”

Her nesne kim kıatunđa **bulunur bulunmaz** nesnelerden yigrekdür. [KD. (BD.168a) SL 172b:15]

• **Çevre çevre** “taraf taraf”

Ol kıuru yirde **çevre çevre** segirdişüş. (MR.B.50b:12)

• **Çok çok** “çok çok”

Ma’nisin anda bilesin ve **çok çok** ‘ömr telef olmağıla ve kıurtılmış māl elinden gitmegile çıkub çeri-y-ile başladuğuş vaķt ki māl gerek olub bulunmaya. (MR.B.42b:11-12)

• **Didüğün dimedüğün** “söyleyip söylemediğini”

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Âletüm bunun yüzine gözine sürem, **didüğün dimedüğün** göresin. (MR.B.35b:8)

• **Dün gün** “gece gündüz”

Birbiri-y-ile şöhet eyleye ve **dün gün** vahtlu vahtsız bile ola eyüde yavuzda şazılıkda kayguda geleçi söyleşe. [KD. (BD.45a) SL.46a: 9-10]

Anuñ hizmetinde olurlardı **dün gün** hizmet iderlerdi. [KD. (BD.154b) SL158b:1-2]

• **Dürlü dürlü** “türlü türlü”

Dostlarda dañı dostlık **dürlü dürlü** olur. (MR.B.11a:13)

İllâ bilmezsin ve hîc dost **dürlü dürlü** sınanmayınca tecribe birle. (MR.B.15a:14)

Ammâ bu kitâb bir uçmağa beñzer ki **dürlü dürlü** çiçekler ve gül ü reyâhinler ve çok nevc a yimişler üzüm, enâr, kıysı ve şeftâlü ve alma ve amrüd ve hürmâ tolu ola. (MR.B.68a:9-10)

• **Doğduğı kopduğı** “doğduğı; dünyaya geldiğı”

Ve ‘âkil kişi çün **doğduğı kopduğı** arada kavmi kablesi arasında cân korqusından emîn olmaya. [KD. (BD.149a) SL 153b:7]

• **Döge döge** “döve döve”

Bilikdeni birle **döge döge** bāzārdan çıkardı. (MR.B.21a:11)

Çün gördi ki **döge döge** öldürürler. (MR.B.54a:10)

• **Dört biş** “dört beş”

Yanında bir ulu deniz var ve ol denizden anaru bir ulu biyābān var; şöyle kim **dört biş** günlük yir. (MR.B.9a:7)

• **Eglü eglü** “meylettirmek; ikna atmek”

Pāzişāha vācibdür kim anı terbiyet eyleye ve hoş duta az az ve **eglü eglü** anı yakınlık mertebesine çeke. [KD. (BD.190b) SL 200b:10-11]

• **Elin ayağın** “elini ayağını”

Pes ayunuñ **elin ayağın** bağladılar. (MR.B.61b:6)

Yigrek oldur kim, **elin ayağın** bağlayam. (MR.B.64a:5)

• **Elsüz ayaksuz** “elsiz ayaksız”

Dimişlerdür ki kişi **elsüz ayaksuz** dirilür. (MR.B.62a:8)

• **El ele** “el ele”

Eger kāmumuz **el ele** virüp bu iş yarağı için arğa birükdürmessevüz deniz vekili bu işi ‘âdet idinür. [KD. (BD.52b) SL.52b: 7-8]

• **Elden ele** “elden ele”

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Ve kamu çeri kulluğu bu **elden ele** bir ben kim, kim beni depelemeğe işaret eyler-idi. [KD. (BD.120a) SL 124:10-11]

- **Eti tüsi** “derisi, tüyü”

Eti tüsi dökülüb bir bucağda kalmışdı. (MR.B.14a:3-4)

- **Eyüde yavuzda** “iyide kötude”

Ve kadım dostlar **eyüde yavuzda** sınanmışlardır. (MR.B.8a:8)

Birbiri-y-ile şöbet eyleye ve dün gün vahtlu vahtsuz bile ola **eyüde yavuzda** şazılıkda kayğuda geleş söyleşe. [KD. (BD.45a) SL.46a: 9-10]

Ol kim **eyüde yavuzda** ve hayrda ve şerde erine muvâfağat ide. [KD. (BD.185b) SL 194a:7-8]

- **Eyüden yavuzdan** “iyiden kötüden”

Eyüden yavuzdan tizcek hüküm itmeyesin. (MR.B.31b:13)

Eyüden yavuzdan saña bildürmek benüm üzerüme vâcibdür. [KD. (BD.44a) SL.45b: 1]

- **Eyüye yavuz** “iyiye kötüye”

Eyüye yavuz vâkıf olmaduk kişidür. [KD. (BD.212b) SL 229a:6]

- **Eylük yavuzluk** “iyilik kötülük”

Eylük yavuzluk ‘ivâzın bilmez olur. [KD. (BD.191b) SL 202a:8]

Hâşâ ol kişi kim yavuz güherlü olan **eylük yavuzluk** ivazın bilmez olur. [KD. (BD.193b) SL 204b:8-9]

- **Eyüyi yatlu** “iyiyi kötüyü”

Nüşirevân kim ‘adli çok kılurıdı, **eyüyi yatlu** ol bilüridi. [KD. (BD.169b) SL 174a:10]

- **Geli gide** “gelip gidip”

Gice gündüz **geli gide** pâdişâhuñ ‘ömri defterin dürdi. (MR.B.7a:9)

- **Gendü gendüye** “kendi kendine”

Gendü gendüye eyitdi. (MR.B.21a:4)

Gendü gendüye eyitdi. (MR.B.36a:2)

Gendü gendüye eyitdi. (MR.B.52a:12)

- **Gereklü gereğince** “gerekli gereğince, gerektiği kadar”

Her bir kişiye ol hazîneden kadarlu kadarınca **gereklü gereğince** indürürüz. [KD. (BD.40b) SL.42a: 9-10]

- **Girçegin yalanın** “gerçeği yalanı”

Şâhuñ şâfi âyinesi iki zamîrüh **girçegin yalanın** anlar bilür. (MR.B.58a:7)

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

- **Gice gündüz** “gece gündüz”

Gice gündüz geli gide pādīşāhuñ ‘ömri defterin dürdi. (MR.B.7a:9)

- **Güle güle** “güle güle”

Sārübān **güle güle** gelüb deveyi tururdı. (MR.B.47b:1)

İlan **güle güle** kapuya vardı. (MR.B.54b:8)

Döndi, **güle güle** evine. (MR.B.54b:8)

- **Günden güne** “günden güne”

Günden güne arslan katında kırbeti ve mertebesi arttı. (MR.B.52a:5)

- **Gün günin** “günden güne”

Lācirem **gün günin** kuvveti eksilür. [KD. (BD.40b) SL.42b: 5]

- **Irağa yakına** “uzağa yakına”

Anı işitmekde **ırağa yakına** yilem. [KD. (BD.124a) SL128b:11]

- **Işşısın sovuğın** “sıcağını soğuşunu”

Rūzigāruñ **ışşısın sovuğın** dadmışvan. [KD. (BD.127b) SL 132a:7]

Ben rūzigāruñ **ışşısın sovuğın** çok dadmışvan. [KD. (BD.146a) SL 151a:1]

- **İçüñi taşuñı** “içini dışını”

İçüñi taşuñı bir kıl münāfık olma. [KD. (BD.115a) SL 119a:4]

- **İki üç** “iki üç”

İki üç kez barāhamileri istedi. [KD. (BD.175b) SL 181a:3]

- **İlden ile** “elden ele, diyardan diyara”

Senüñ ‘ışkuñdur uş bini ki **ilden ile** bıraқdı. [KD. (BD.168a) SL 172b:11]

- **İlerü ilerü** “önce; üstün”

Anuñ üzerine **ilerü ilerü** dutarvan. [KD. (BD.75a) SL 74a:14]

- **İlden günden** “elden günden; halktan”

Şol senüñ pādīşāhlıқdan ve **ilden günden** ve kavmden kıbileden ayrıldıғum anıardum. [KD. (BD.125a) SL 129b:4-5]

- **İli günü** “eli günü; halkı”

Anuñ içün pāzişāhlıғı ve **ili günü** zabt eylemek yardımcılarızsuz ve vezirsüz mümkün olmaz. [KD. (BD.151b) SL 156a:4-5]

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Anuñ ferāsetinsüz **ili günü** saqlamak ve işleri düzmek ve malları hāsıl eylemek ve harclar bitürmek ve hazīneleri ‘imāmet nite el vire. [KD. (BD.174a) SL 179b:14-15]

- **İşi güci** “işi gücü”

İllerüñ **işi güci** nite ma’lüm ola ve düşmānlar aḥvālini ve ḥasūdlar ḳasdını anuñ ḳaleminsüz nite anlayavuz. [KD. (BD.174b) SL 180a:14-15]

- **İnanduğum inanmaduğum** “inandığım inanmadığım”

Doğru söylersin bugünki gün **inanduğum inanmaduğum** bir durur. [KD. (BD.130a) SL 135a:8-9]

- **İnişe yoḳuşa** “inişe çıkışa”

Pes ḥayrān ve sergerdān şağa şola **inişe yoḳuşa** yügürürdi. [KD. (B.39b) SL.41b: 2]

- **İnişine yoḳuşına** “inişine çıkışına”

Anuñ şağına şolına **inişine yoḳuşına** key bakmak gerek. [KD. (BD.103b) SL 100a:6-7]

- **İrte gice** “gündüz gece”

Kişi **irte gice** dürişüp bu ikinüñ dilegin yirine getürmeye. (MR.B.18a:8-9)

Sizüñ işiñüz **irte gice** şerr ü fitne, mekr ü ḥiledür. (MR.B.22b:13)

Anuñ işi **irte gice** ‘ilm ü ḥikmet, ma’rifetdür. (MR.B.22b:13-14)

İrte gice yimek içmek tena’uma meşğül olmışlardur. (MR.B.40b:14)

İrte gice bir işikte ola ve bir şofrada tuz ekmek yiye. (MR.B.61b:3)

- **İrtede gicede** “gündüz gece”

İrtede gicede maḥdūmlar berāber ola. [KD. (BD.184a) SL 193a:3-4]

- **İve ive** “acele acele”

İve ive mu’abbir ḳatına vardı, düşün diyüb ta’bir şordı. (MR.B.21a:1)

Ḳatarlayu **ive ive** arslan önine vardı. [KD. (BD.59b) SL.60a: 13]

- **Ḳaçā ḳaçā** “sıçraya sıçraya”

Pire **ḳaçā ḳaçā** girü taḥt altına indi. (MR.S.72:2)

- **Ḳanad ḳanada** “kanat kanada”

Uçmaḳdan çıkan tāvus gibi celve idüb **ḳanad ḳanada** vurub ötdi. (MR.B.39b:6)

- **Ḳap ḳacaḳ** “tencere, tava”

Tavaruñ emceği süd ile māl-ā-māl olmuş ki **ḳap ḳacaḳ** ḳalmadı süd ile tōlmaya. (MR.S.16:10)

- **Ḳarındaş yoldaş** “kardeş

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Atayı anayı doştlar menziline bilürler ve **çarındaş yoldaş** yirinde dutarlar. [KD. (BD.145a) SL 149b:13-14]

- **Qırqdan kırqa** “kırktan kırka”

Her bir **qırqdan kırqa** bir halden bir hãle döndi. (MR.B.9b:11)

- **Kimse kimseye** “kimse kimseye”

Olmaya kim **kimse kimseye** güç ve ziyân eyleye. (MR.B.39b:12)

Pãdişãh kıgırttı ki, **kimse kimseye** zulm itmeye. (MR.B.40a:9)

- **Qol kanad** “kol kanat”

Çün kız **qol kanad** tamãm uzatdı. [KD. (BD.114a) SL 117a:10]

- **Qolına kanadına** “koluna kanadına”

Çengãlin qarğanuñ **qolına kanadına** vurub berk yapışdı. (MR.B.64a:6)

- **Qoşa qoşa** “koşa koşa; koşarak”

Kendüzinüñ iki ciger köşesin derisi yüzilmiş kara doprak üzerinde **qoşa qoşa** yatur görmeyince pes çün ol tecrube hãsil oldı. [KD. (BD.166b) SL 171a:4-5]

- **Qul qaravaş** “kul köle”

Görklü **qul qaravaş** şatun ala ve ‘ömrin seferde geçüre. [KD. (BD.183b) SL 192b:14]

- **Oğul kız** “erkek, kız”

Andan öñdin ki **oğul kız** emãn bilmez piller elinde esir olub hãnumãn gãrete varub biz mazlemeye girevüz. (MR.B.48a:12)

Oğul kız elin alub bir yaña gidüñ. (MR.B.48a:12-13)

Ümïddür ki Tañrı te‘ãlã girü **oğul kız** dahı vire. (MR.B.66b:14)

Helãl māl ve **oğul kız** zevkinden mahrûm qalmış ola. (KD.BD.10a:10)

Şundan kim aşıl kök **oğul kız** bulnavirmekden ve bir düşmãna kim hemişe bizden olırsavuz. [KD. (BD.103a) SL 99a:12]

Ammã ‘avratuñ helãli ata menziline ve çarındaş yirinde **oğul kız** maħallinde olur. [KD. (BD.111a) SL 114b:7]

- **Ot ağaç** “ot, bitki; ağaç, sopa”

Ot ađaç qalem olup yazmaya biñde birin. [KD. (BD.201b) SL 214a:2]

- **Öñüne ardına** “önüne arkasına”

İçi egri kişinüñ nişãnı oldur kim beñzi ayruksı oluş gelür şağına şolına baqar, başını **öñüne ardına** döndürür. [KD. (BD.43a) SL.44b: 6-7]

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

• **Önden arttan** “önünden arkasından”

İmdi eyitgil şol çok düşmānlar ve kuvvetlü muhālifler dasitanın kim sağdan şoldan ve **önden arttan** geleler, kaşd eyleyeler. [KD. (BD.134b) SL 139b:9-10]

• **Önine soğuna** “önüne arkasına”

Müşfiklerüh naşihatini ‘azîz duta ve işleri **önine soğuna** baқа işleye ve ihtiyāt yirini zāyi’ eylemeye. [KD. (BD.180a) SL 187a:7-8]

• **Şaçına şağalına** “saçına sakalına”

Yağı kendünüh yüzine ve **şaçına şağalına** döküp bulaşdurdı. [KD. (BD.132b) SL 137b:4]

• **Şağ esen** “sağ salim”

Çün bāzırgān bu toğruluğı gördi, eyitdi: “**Şağ esen** olğıl, şükr ki ben bu bābdan aruven. (MR.B.16b:7-8)

• **Şağa şola** “sağa sola”

Bir gün ol yuva içinde oturup **şağa şola** bakarken nāgāh gördi. [KD. (BD.80a) SL 78b:1]

• **Şağına şolına** “sağına soluna”

İçi egri kişinüh nişānı oldur kim beñzi ayruksı oluş gelür **şağına şolına** bakar, başını öñüne ardına döndürür. [KD. (BD.43a) SL.44b: 6-7]

Anuñ **şağına şolına** inişine yoğuşına key bakmaq gerek. [KD. (BD.103b) SL 100a:6-7]

• **Şağdan şoldan** “sağdan soldan”

İmdi eyitgil şol çok düşmānlar ve kuvvetlü muhālifler dasitanın kim **şağdan şoldan** ve önden arttan geleler, kaşd eyleyeler. [KD. (BD.134b) SL 139b:9-10]

• **Şağlı şollu** “sağa sola”

Şağlı şollu bakdı. [KD. (BD.98a) SL 94a:14]

• **Şağlu şollu** “sağlı sollu”

Tā kim melik zîr ü zeber oldı ve **şağlu şollu** il hārāb oldı. [KD. (BD.120b) SL 124b:12-13]

• **Sebe sebe** “salına salına”

Getirmişlerdür meğer bir çemen üzerine bir güzel keklik **sebe sebe** yürürdi. [KD. (BD.186b) SL 173b:6-7]

• **Sıçrayı sıçrayı** “sıçraya sıçraya”

Pire uğrı donından **sıçrayı sıçrayı** sultān koynına girdi. (MR.S.71:16-17)

• **Tağa taşa** “dağa taşa”

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Niteki güneş **tağ a taş a**, ‘imārete hārāba nūr degürüb münevver kıılır. (MR.B.38a: 6-7)

- **Tağ u taş** “dağ taş”

Tağ u taş, depe ve yazı bir oldı. (MR.B.50b:1)

- **Tiz tiz** “çabuk çabuk”

Eşege bu söz yavlağ hoş geldi, yuların çakal eline virdi, **tiz tiz** yola girüb gitdiler. (MR.B.2b:12-13)

Pes Muṭavvağa duzağın **tiz tiz** kesmege başladı. [KD. (BD.81b) SL 80a:6]

Beni **tiz tiz** öldürmeğe buyurdı. [KD. (BD.162a) SL 166b:2-3]

Tiz tiz tepelemeğe işāret kıılmağ daği melik ferman-ıla oldı. [KD.(BD.162b) SL 167a:5]

- **Ṭuz ekmek** “tuz ekmek”

İrte gice bir işikde ola ve bir şofrada **ṭuz ekmek** yiye. (MR.B.61b:3)

- **Ulu kiçi** “büyük küçük”

Ammā hālîmlığa **ulu kiçi** muhtacdur. [KD. (BD.170b) SL 175a:5]

Ḳamu şehri ehli ‘ām hāş **ulu kiçi** anuğ ta’ziyesine meşğül olmışlardı. [KD. (BD.198a) SL 210a:4]

- **Ulusı kiçisi** “büyük küçük”

Anuğ azı öküşü, **ulusı kiçisi**, Teğrinüğ tağdîrine ve hükmine bağlıdur. [KD. (BD.147b) SL 152b:2-3]

- **Uludan kiçiden** “büyük küçük”

Fi’l-cümle **uludan kiçiden**, azdan öküşden kim pāzişāh kulağına degüreler. [KD. (BD.160b) SL 165a:3]

- **Ulu ulu** “yüce; büyük”

Andan **ulu ulu** hātālar ve ‘azim suçlar gelesidür. [KD. (BD.156b) SL 160b:1]

- **Utana kızarı** “utana utana; utana kızara”

Utana kızarı ılan çapısına vardı. (MR.B.54b:12)

- **Yidi sekiz** “yedi sekiz”

Ben nesne dimezin pes **yidi sekiz** ayda bu iki kelimeyi yād duttılar [KD. (BD.76a) SL 75a:2-3]

- **Yile yile** “koşa koşa”

Pes **yile yile** geldi gördi kim bir değirmen çapusunda bir eşek тұrur. (MR.B.2b:7)

- **Yimek içmek** “yemek içmek”

İrte gice **yimek içmek** tena’uma meşğül olmuşlardur. (MR.B.40b:14)

Yavuz işlü ‘avrat evinde oturup nesne **yimek içmek**. [KD. (BD.76b) SL 75b: 4]

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

- **Yiği yiği** “yeni yeni”

Belkim her sâ’atde **yiği yiği** ölüm müşâhede kılasıvan. [KD. (BD.147a) SL 151b:14-15]

- **Yirden yire** “yerden yere”

Oğçılar beni **yirden yire** kıvup sürerlerdi. [KD. (BD.96b) SL 93a:3-4]

- **Yiri gögi** “yeri göğü”

Yiri gögi yaradan Tengri hakkına suç ki işledün, saña bağışladum. (MR.B.58b:2)

- **Yiri şuyı** “yeri göğü”

Cevâb virdi kim **yiri şuyı** esenlemek benim kıatumda gigrekdür. [KD. (BD.103a) SL 99a:12]

- **Yir yirin** “yer yer”

Âdemiler anı görüp danlaşdılar **yir yirin** ün itdiler ve eyitdiler. [KD. (BD.51b) SL.52a: 2]

- **Yirlü yirine** “yerli yerine”

Cemî’ a’yân-ı devlet ve erkân-ı saltanat **yirlü yirine** geçüp, pâdişâh maķarr-ı saltanatına cülûs idüp, ‘akl u kıyâset ve fikr ü ferâset ehli kimesneler cem’ idüp pâdişâh melik-zâdeye hitâb idüp didi. (MR.S.7:5-6-7)

- **Yirden yurddan** “yerden yurttan”

Yirden yurddan âvâre olmaķ maşlahatdan ırakdur diyü bir bir anlattum. [KD. SL 108b:15 – SL 109a:1]

- **Yiri yurdu** “yeri yurdu”

Savaş mı yigrek ya şulh ya daķı **yiri yurdu** esenlemek mi maşlahat görürsün? [KD. (BD.103a) SL 99b:8-9]

Ve daħi yaramaz kim **yiri yurdu** kıoyup ayrıķ yire daşınavuz. [KD. (BD.207a) SL 222a:12]

- **Yirümüzi yurdumuzu** “yerimizi yurdumuzu”

Bular bizüm **yirümüzi yurdumuzu** gördiler. [KD. (BD.101b) SL 97b:4]

- **Yöreyi degreyi** “çevre”

Pes maşlahata ol yakîndur kim **yöreyi degreyi** direvüz. [KD. (BD.102a) SL 98b:7]

- **Yumşak yumşak** “yumuşak yumşak”

Pes **yumşak yumşak** inledi [KD. SL 110a:3-4]

- **Yirlü yirinde** “yerli yerinde”

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Her birisini **yırlı yirinde** dutmak ve her birisine hüneri ve kifayeti kadarınca aylık eylemekdür.
[KD. (BD.158a) SL 162a:7]

- **Yüzine gözine** “yüzüne gözüne”

Âletüm bunuñ **yüzine gözine** sürem, didügin dimedügin göresin. (MR.B.35b:8)

- **Yüze yüz** “yüz yüze”

Bu kâmusından düşvâriñ oldur kim ben **yüze yüz** söyledüm. [KD. SL 108b:2-3]

4. Türkçe + Arapça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Bu başlık altında sınıflandırılan ikilemeleri oluşturan sözcüklerden birincisi Türkçe kökenli, ikincisi Arapça kökenli sözcükten oluşmaktadır. *Marzûbân-nâme*'de Türkçe + Arapça kökenli sözcüklerden oluşan ikileme sayısı 1'dir. *Kelile ve Dimne Tercümesi*'nde ise bu sınıflandırmaya uyan ikileme sayısı 3'tür. Araştırmada kullanılan bu iki eserin sınırları içerisinde ikilemeyi oluşturan sözcüklerin “Türkçe + Arapça” kökenli olduğu ikilemeler *Kelile ve Dimne Tercümesi*'nde çoğunluktadır.

- **Adlu şanlı** “ünlü, bilinen”

Eger şol **adlu şanlı** kuşlar kâmusı helâk olmuşmıssa ve doğan ve tãvûs ve tezerv, dağı kuşlar muqaddimesi kâmusı yavuklunmuşmıssa vâcib oldı. [KD. (BD.101a) SL 103a:2-3]

- **Er ü 'avrat** “erkek, kadın”

Bu ikilemeyi oluşturan sözcüklerden biri olan “*avrat*” sözcüğünün “*avret*” biçimi de tespit edilmiştir. Her iki biçimi de aynı madde başı altında tasnif edilmiştir.

Birez vaqtdan şonra gördi. Şehirdin yañadın **er ü 'avrat**, atlu yaya; sancağ naqqâre-y-ile geldiler. (MR.B.8b:7)

İrte oldı **er ü 'avret** kâzîya vardılar. (MR.B.59b:5)

- **Gücine kuvvetine** “gücüne kuvvetine”

Uşlı oldur kim kendü **gücine kuvvetine** inanursa dağı düşmân-ile çekişmeği revâ dutmaya kendü yarağına yardımına tekye eylemeye. [KD. SL 108b:3-4]

- **Şağ selâmet** “sağ salim”

'Avratı **sağ selâmet** ve burnı bayağı gibi kararında derhâl 'özür dilemeğe meşğul oldı. [KD. (BD.29a)]

5. Arapça + Farsça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Bu başlık altında sınıflandırılan ikilemeleri oluşturan sözcüklerden birincisi Arapça kökenli, ikincisi Farsça kökenli sözcüklerden oluşmaktadır. *Marzûbân-nâme*'de Arapça + Farsça kökenli sözcüklerden oluşan ikileme sayısı 7'dir. *Kelile ve Dimne Tercümesi*'nde ise bu sınıflandırmaya uyan ikileme sayısı 2'dir. Araştırmada kullanılan bu iki eserin sınırları içerisinde ikilemeyi oluşturan sözcüklerin “Arapça + Farsça” kökenli olduğu ikilemeler, *Marzûbân-nâme*'de çoğunluktadır.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

- ‘**Ahd ü peymān** “kuvvetle verilen söz, ant”

Bu kavı üzere ‘**ahd ü peymān** kıldılar. (MR.B.12a:14)

...‘**ahd ü peymān** oldılar. (MR.B.54b:2)

- ‘**Ākıl u dānā** “bilgili”

...bir dağı oldur ki cāhil ü nādān dostı ‘**ākıl u dānā** düşmeden yig bilme. (MR.B.6b:2-3)

- **Baht u t̄ali** “talih”

Baht u t̄ali bize yār kıldı. (MR.S.84:16)

Eger bize **baht u t̄ali** yār olmasa kimesnenün şefā’ati kimesneye fāyide kılmaya idi. (MR.S.84:16-17)

- **Cāhil ü nādān** “bilgisiz”

...bir dağı oldur ki **cāhil ü nādān** dostı ‘ākıl u dānā düşmeden yig bilme. (MR.B.6b:2-3)

- **Ġām u şādi** “keder, mutluluk”

Bir s̄a’at **ġām u şādi** söyleşdiler. [KD. (BD.193a) SL 204a:1]

- **Ĥasret ü zār** “inleme”

Bağa yārı kıluş bu gün kim oldum **ĥasret ü zārı**. [KD. (BD.208b) SL 223b:9]

- **Ĥulķı ĥûyı** “yaratılışı; mizacı”

Pes muķtezā **ĥulķı ĥûyı** olıcaķ ra’iyyet emn ü emān içre olup dükeli ĥalāyık pādişāh ĥûyın ĥûlanur. (MR.S.8:5-6)

- ‘**İlm ü dāniş** “bilgili; bilen”

İmdi bu ĥikāyeti anuş - çün didüm kim: Olmaya biz dağı ‘**ilm ü dāniş** da’vîsin kılub erenler maĥfiline girevüz. (MR.B.21a:13)

- **Şükr ü sipās** “şükür”

Ve **şükr ü sipās** ol rezzāk’a. (MR. S.1:3)

6. Türkçe + Farsça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Bu başlık altında sınıflandırılan ikilemeleri oluşturan sözcüklerden birincisi Türkçe kökenli, ikincisi Farsça kökenli sözcüklerden oluşmaktadır. *Marzūbān-nāme*’de Türkçe+Farsça kökenli sözcüklerden oluşan ikileme bulunmamaktadır. *Kelile ve Dimne Tercümesi*’nde ise bu sınıflandırmaya uyan ikileme sayısı 2’dir. Araştırmada kullanılan bu iki eserin sınırları içerisinde, ikilemeyi oluşturan sözcüklerin “Türkçe + Farsça” kökenli olduğu ikilemeler sadece *Kelile ve Dimne Tercümesi*’nde yer almaktadır.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

• Arşalu yardımcı “yardımcılı”

Her kim rûh-ı kıds medediyle **arşalu yardımcı** ola ve ‘aql-i kül sebebiyle kuvvetli ola, kamu işlerde ihtiyatı vâcib görür. [KD. (BD.144b) SL 147a:3-4]

• Suçsuz günâhsuz “suçsuz günahsız”

Kağı şordı kim **suçsuz günâhsuz** bu avratuñ burnıñ kesmeği neçün revâ gördüñ? [KD. (BD.29b) SL.21a: 2]

7. Farsça + Farsça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Bu başlık altında sınıflandırılan ikilemeleri oluşturan sözcüklerin her ikisi de Farsça kökenli sözcüklerden oluşmaktadır. *Marzûbân-nâme*'de her ikisi de Farsça kökenli sözcüklerden oluşan ikileme sayısı 14'tür. *Kelile ve Dimne Tercümesi*'nde ise bu sınıflandırmaya uyan ikileme sayısı 5'tir. Araştırmada kullanılan bu iki eserin sınırları içerisinde, ikilemeyi oluşturan sözcüklerin “Farsça + Farsça” kökenli olduğu ikilemeler *Marzûbân-nâme*'de çoğunluktadır.

• Bâğa bostana “bağa bostana”

Bir hoş yirde ki ekine, **bâğa bostana** yararadı. (MR.B.9b:5)

• Bend ü bağ “bağlılık”

Biñ mertebe cidd ü cehd olınsa uñuvvet **bend ü bağı** kesilmek olmaz. (MR.S.10:6-7)

• Cân-baş “canla başla”

Benüm öñümde **cân-baş** oynayub vefâ göstereler. (MR.B.48a:1)

• Cân u dil “gönül”

Biñ, **cân u dil** birle, “*el-üzñü kable'l-‘ayni ahyānen*” hükm-ile görmeğe müştāk oldılar. (MR.B.36b:14 – B.37a:1)

• Dem-be-dem “vakit vakit; zaman zaman”

Dem-be-dem efsün okuyub ürerler – idi. (MR.B.26a:14)

Dem-be-dem savaşırlardı. (MR.B.49a:2)

...dutup bir lâñf hoşkaya koyup **dem-be-dem** çıkarup pāk yuyup, arıdup ihtiyāt birle şaklaya. (MR.S.80:5-6)

Dem-be-dem sıçandan ‘özr dileyüb eydürdi. (MR.B.33a:1)

Dem-be-dem arslan anuñ kâlin ta'accüb idüb eydürdi. (MR.B.56b:14)

Dem-be-dem yüzine nağar eyler girü qorıdı, gümān iletđi. (KD.BD.7a:12)

• Dost düşmān “dost düşman”

Dost düşmān olası mutlak durur. [KD. (BD.34a) SL.36a: 9]

• Dostluk düşmenlik “dostluk düşmanlık”

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Dostluk düşmenlik atadan anadan mîrâs alur. (MR.B.30a: 14)

• **Dürr ü mercan** “inci mercan”

Bir kişi dileye kim kıymeti **dürr ü mercân** ve çok mâl hâsıl ide. (MR.B.42b:2)

• **Feryâd u figân** “feryat figan”

Zulm hâkin başına saçup **feryâd u figân** idüp çağırđı. (MR.S.10:17)

• **Mâl-â-mâl** “dolu dolu”

Tavaru emcei süd ile **mâl-â-mâl** olmuş ki ap aca almadı süd ile olmaya. (MR.S.16:10)

• **Nâliş u zârî** “inleyiş”

Nâliş u zârî kılub Tangrıya yalvardı. (MR.B.12b:8)

• **Nân u nemek** “tuz ekmek”

Nân u nemek yiyüp urevî arındaşlık vardır. (MR.S.74:12)

• **Pâre pâre** “para para”

Bir gün atı aşa uğrayup ‘ale’l – afle şöyle ârpâ ki **pâre pâre**, rîze rîze olup giri devşirilmege mecal olmaya. (MR.S.80:7-8)

Bâzîrgân erlik hamiyetinden aşd eyledi ki inüp ikisini daı **pâre pâre** eyleye. (MR.S.81:9-10)

Heme gümrenür şöyle gözi baarken etin **pâre pâre** eyleyüb yoldaşlarına üleşdürdiler. (MR.B.61b:7)

Sol cevherlü kılı zamı-y-ıla düşmenü ‘ömrî edişin ve argacın **pâre pâre** kıla. [KD. (BD.39b) SL.41b: 5]

Ol deveyi **pâre pâre** kıldılar. [KD. (BD.49b) SL.50a: 7]

Ol uşı **pâre pâre** kıldılar. [KD. (BD.55b) SL.55b: 8]

Bî-hödlıdan ol küpecüi şöyle urdı kim **pâre pâre** oldu bal ya amusı yüzine döküldi. [KD. (BD.133a) SL 137b:15 / SL 138a:1]

Ol göjenî şöyle urdı kim başı **pâre pâre** oldu. [KD. (BD.133b) SL 138b:4-5]

açan eve girdi olanı selâmet buldı ve yılan **pâre pâre** olmuş yatur gördi. [KD. (BD.133b) SL 138b:5-6]

• **Reng-â-renk** “renk renk; renkten renge”

Reng-â-renk iekler birle yir yüzün hâşşü’l-hâş rengi gibi bezemişdi. (MR.B.51b:4)

• **Rîze rîze** “para para”

Bir gün atı aşa uğrayup ‘ale’l – afle şöyle ârpâ ki pâre pâre, **rîze rîze** olup giri devşirilmege mecal olmaya. (MR.S.80:7-8)

• **şâz u âm** “zevk, neşe”

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Benven ol kim maqşūdın buldı temām ‘ayş u hürrem dirliğı hoş şāz u kām. [KD. (BD.187b) SL 196b:8]

• Zîr ü zeber “alt üst”

Tā kim Melik zîr ü zeber oldı. [KD. (BD.120b) SL 124b:12]

Ayaqları altında zîr ü zeber kıldılar. [KD. (BD.205a) SL 220b:2]

8. Farsça + Türkçe Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Bu başlık altında sınıflandırılan ikilemeleri oluşturan sözcüklerden birincisi Farsça kökenli, ikincisi Türkçe kökenli sözcüklerden oluşmaktadır. *Marzūbân-nâme*’de Farsça+Türkçe kökenli sözcüklerden oluşan ikileme sayısı 2’dir. *Kelile ve Dimne Tercümesi*’nde ise bu sınıflandırmaya uyan ikileme sayısı 1’dir. Araştırmada kullanılan bu iki eserin sınırları içerisinde, ikilemeyi oluşturan sözcüklerin “Farsça + Türkçe” kökenli olduğu ikilemeler, *Marzūbân-nâme*’de çoğunluktadır.

• Cān u göñül “gönül”

Çün Melik Erdeşir bu hikmet kelimelerin cān u göñül qarub kabul halkasın cān kulağına geçürdi. (MR.B.18b:11)

Ciger-güşem çevreden ulular senüñ eyü āduñ ve ārı dirliğün işidüp cān u göñül birle dilerler. (MR.B.34a:7-8)

Dükeli Zîrek tā’ atın cān u göñül-ile kabül itdiler. (MR.B.39a:12)

• Hüyı kılcı “yaratılışı, mizacı”

İşitdüm kim bir qarğanuñ bir kıızı var-ıdı, şüreti şekli görklü, hüyı kılcı şekerden datlu. (MR.B.34a:4)

• Şāzılığda kayğuda “sevinçte, üzüntüde”

Birbiri-y-ile şöhet eyleye ve dün gün vaqtlu vahtsuz bile ola eyüde yavuzda şāzılığda kayğuda geleçi söyleşe. [KD. (BD.45a) SL.46a: 9-10]

9. Farsça + Arapça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Bu başlık altında sınıflandırılan ikilemeleri oluşturan sözcüklerden birincisi Farsça kökenli, ikincisi Arapça kökenli sözcüklerden oluşmaktadır. *Marzūbân-nâme*’de Farsça+Arapça kökenli sözcüklerden oluşan ikileme sayısı 4’tür. *Kelile ve Dimne Tercümesi*’nde ise bu sınıflandırmaya uyan ikileme bulunmamaktadır. Araştırmada kullanılan bu iki eserin sınırları içerisinde ikilemeyi oluşturan sözcüklerin “Farsça +Arapça” kökenli olduğu ikilemeler, sadece *Marzūbân-nâme*’de yer almaktadır.

• Ceng ü harb “savaşmak”

Çün ceng ü harb ve kaçmak vaqtı ola, zebun olurlar. (MR.B.48b:8)

• Cünbiş ü harekāt “hareketlilik”

...cünbiş ü harekāt andan bulur. (MR.B.25a:6)

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

• Dürr ü cevahir “inci; mücevher”

Nefis tonlar geyürüp **dürr ü cevahir** sacdılar. (MR. B.8b:9)

• Hor hakîr “değersiz”

Ve hiç kimse’i **hor hakîr** görmeye. (MR.B.38a:10-11)

SONUÇ

Köken bakımından yapılan sınıflandırmalar içerisinde Şeyhoğlu Mustafa’nın *Marzûbân-nâme*’si ile Kul Mes’ud’un *Kelile ve Dimne Tercümesi*’nden elde edilen ikilemelerin toplam sayısı 233’tür. Aşağıda bulunan “Tablo 1” de Şeyhoğlu Mustafa’nın *Marzûbân-nâme*’si ile Kul Mes’ud’un *Kelile ve Dimne Tercümesi*’nden elde edilen ikilemelerin kökenleri bakımından karşılaştırmasına yer verilmiştir:

Tablo 1. Şeyhoğlu Mustafa’nın *Marzûbân-nâme*’si ile Kul Mes’ud’un *Kelile ve Dimne Tercümesi*’ndeki İkilemelerin Kökenleri Bakımından Karşılaştırmalı Tasnifi

İkilemeyi Oluşturan Sözcüklerin Kökeni	Marzûbân-nâme	Kelile ve Dimne Tercümesi
Arapça + Arapça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	37	14
Arapça + Türkçe Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	3	0
Türkçe + Türkçe Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	52	86
Türkçe + Arapça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	1	3
Arapça + Farsça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	7	2
Türkçe + Farsça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	0	2
Farsça + Farsça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	14	5
Farsça + Türkçe Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	2	1
Farsça + Arapça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	4	0

Verileri incelediğimizde *Marzûbân-nâme* ve *Kelile ve Dimne Tercümesi*’nde ikilemeyi oluşturan sözcüklerin her ikisinin de Türkçe kökenli olduğu ikilemeler çoğunluktadır. Bu sırayı, ikilemeyi oluşturan sözcüklerin her ikisinin de Arapça kökenli olduğu ikilemeler takip etmektedir. Üçüncü sırada ise ikilemeyi oluşturan sözcüklerin her ikisinin de Farsça kökenli olduğu ikilemeler yer almaktadır. Sonuç olarak ikilemeyi oluşturan sözcüklerin her birinin aynı kökenden olduğu ikilemeler, her iki eserde de çoğunluğu oluştururken, sözcükleri farklı kökenden olan ikilemelerin azınlıkta olduğu görülmektedir. Hatta sözcükleri farklı kökenden olan ikilemelerin bazılarının örneğine rastlanmadığı durumlar da mevcuttur. Türkçe + Farsça sözcüklerden oluşan ikileme örnekleri sadece *Kelile ve Dimne Tercümesi*’nde vardır. Yine başka bir başlık olan Farsça + Arapça sözcüklerden oluşan ikilemelere dair verilere sadece *Marzûbân-nâme*’de rastlanılmıştır.

Aşağıda verilen “Tablo 2” de bu sınıflandırmada ikilemeyi oluşturan sözcüklerin hangi dilden alındığına dair başlıklar verilmiş, karşılıklarına da bu sınıflandırmaya uyan ikilemelerin sayısal verileri yazılmıştır.

Tablo 2. Tespit Edilen İkilemelerin Kökenleri Bakımından Tasnifi

İkilemeyi Oluşturan Sözcüklerin Kökeni	Adet
Arapça + Arapça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	51
Arapça + Türkçe Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	3

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

Türkçe + Türkçe Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	138
Türkçe + Arapça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	4
Arapça + Farsça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	9
Türkçe + Farsça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	2
Farsça + Farsça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	19
Farsça + Türkçe Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	3
Farsça + Arapça Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	4

İncelemede tespit edilen, alıntı sözcüklerle kurulan ikilemelerin oluşumuna bakıldığında ise ikilemeyi oluşturan sözcükler alıntı olsa da Türkçenin ikileme mantığına uygun bir biçimde meydana geldiği görülmektedir. Ancak bu ikilemelerin incelenen eserler içerisindeki kullanımı, Türkçe sözcüklerle kurulan ikilemeler kadar çok değildir. Her iki sözcüğü de Türkçe kökenli olan ikilemelerin sayısı 138, her iki sözcüğü de Arapça kökenli olan ikilemelerin sayısı ise 51'dir. Bu sıralamayı, 19 örnek üzerinden, üçüncü en yüksek çoğunluğa sahip olan, her ikisi sözcüğü de Farsça kökenli ikilemeler takip etmektedir.

Bu çalışmada, tema bakımından büyük oranda benzerlik taşıyan, her ikisi de tercüme niteliğinde olan ve aynı dönemde yazılmış olan Şeyhoğlu Mustafa'nın *Marzûbân-nâme* ile Kul Mes'ud'un *Kelile ve Dimne Tercümesi* adlı eserlerindeki ikilemelerin kökenlerini belirlemeye yönelik inceleme yapılmıştır.

Yazarlık Katkısı

Çalışma tek yazarlı olarak gerçekleştirilmiştir.

Türk Dili ve Edebiyatı İncelemeleri Dergisi

Year: 2 - Number: 2 p. 161-190, Fall 2024

KAYNAKÇA

- Ağakay, Mehmet Ali, (1953), İkizlemeler Üzerine I, *Türk Dili Dergisi*, Sayı: II, (16), s. 189-191.
- Ağakay, Mehmet Ali, (1953), İkizlemeler Üzerine II, *Türk Dili Dergisi*, Sayı: II, (17), s. 268-271.
- Ağakay, Mehmet Ali, (1954), Türkçede Kelime Koşmaları, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, s. 97-104.
- Ağca, Mustafa, (2017), Türkçede Bir Söz Üretim Yöntemi ve Gramatikal İşaretleyici Olarak Yineleme, *Türk Bilig*, Sayı:34, s. 89-104.
- Ağakay, Mehmet Ali, (1954), Türkçede Kelime Koşmaları, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten*, s. 97-104.
- Çürük, Yasemin, (2016), İkilemelerin Kapsamı, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:29, s. 426-430.
- Çürük, Yasemin, (2018), Sözcük Türetme Yöntemi Olarak İkileme, *International Journal of Languages Education and Teaching*, Volume:6, Issue:3, s. 499-503.
- Gülensoy, Tuncer (2011), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Cilt I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hatiboğlu, Vecihe, (1981) *Türk Dilinde İkileme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Karaman, Ahmet (2021), *Eski Türkçede (VIII.-XII. Yüzyıl) İkilemeler*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Korkmaz, Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep, (2017), *Marzûbân Bin Rüstem-Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özkan, Mustafa, (2021), *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Özmen, Mehmet (2016), *Türkçenin Söz Dizimi*, Karahan Kitabevi, Adana.
- Şahin, Hatice, (1997), Ferahnâme’de Geçen İkilemeler Üzerine *Osmanlı Araştırmaları XVII*, İstanbul, s. 125-135.
- Toska, Zehra, (1989), *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mes’ud Çevirisi*, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, Cilt: I-II, İstanbul.
- Türk, Osman, (2020), Hamza-nâme’nin 72. Cildinde Kullanılan İkilemeler, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö7), s. 357-366.
- Türkçe Sözlük, (2019), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Vardar, Berke (2007) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Muntlial Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.